

Barbara Gryczan

Autoreferat rozprawy doktorskiej

The Verbal System in Medieval Hebrew of the Poetry of Jehuda Halevi.

promotor

dr hab. Maciej Tomal

1. Wybór tematu i cel pracy

Praca *The Verbal System in Medieval Hebrew of the Poetry of Jehuda Halevi* - (*System czasownikowy średniowiecznego języka hebrajskiego w poezji Jehudy Halewiego*) poświęcona jest analizie funkcjonowania w obrębie tego języka występujących w starożytnych i średniowiecznych odmianach hebrajskiego pięciu form czasownikowych - *qatal*, *wəqatal*, *yiqtol*, *wayyiqtol* oraz *qotel*.

Jako materiał do badań posłużył dorobek poetycki Jehudy Halewiego powstały na przestrzeni między końcem XI wieku a drugą połową wieku XII. Hebrajszczyzna tego okresu, ze względu na swój specyficzny, niejednolity charakter, nie była (lub była w bardzo niewielkim stopniu) przedmiotem badań językoznawczych.

Celem niniejszej pracy jest zatem dokonanie pierwszej spójnej analizy funkcjonowania odmiennych form czasownikowych w obrębie języka korpusu jakim jest poezja Jehudy Halewiego oraz wykazanie, że ze względu na kompleksową spójność a zarazem oryginalność pewnych cech, które wyróżniam, struktury te powinny być identyfikowane jako tworzące autonomiczny i jednolity system. Mimo bowiem deklarowanych dążeń autora, by przywrócić do życia literacki ideał hebrajskiego biblijnego, język jego - choć równie koherentny - systemowo wyraźnie odróżnia się od klasycznego pierwowzoru (a tym bardziej od innych systemów, rozpoznanych w kolejnych fazach rozwoju języka hebrajskiego).

By dowieść tezy, że hebrajski Jehudy Halewiego prezentuje nowatorski i spójny system czasownikowy, analizy swojej dokonuję zarówno na poziomie synchronicznym, jak i diachronicznym - w odniesieniu do wcześniejszych faz rozwoju języka, zwłaszcza do

hebrajskiego biblijnego, który w oczach samego autora stanowił naśladowania godny ideał.

2. Materiał porównawczy i metody badawcze

Aby w sposób systematyczny scharakteryzować funkcjonowanie owych pięciu form w obrębie korpusu, odnoszę się do trzech uniwersalnych kategorii gramatycznych: czasu, aspektu i modalności. Charakterystykę tych kategorii przyjmuję głównie za Bernardem Comriem (1976, 1985) i Frankiem Palmerem (1986). Równie często odwołuję się jednak do metodologii proponowanej przez pragmatykę językową - skupiającą się na pożądanym efekcie danej wypowiedzi (np. Stephen Levinson, 1983) - a także gramatykę dyskursywną - definiującą funkcjonowanie danych jednostek gramatycznych w obrębie określonego środowiska językowego, na poziomie pełnej jednostki dyskursywnej, jaką stanowi dany tekst (np. Robert Longacre 1983). Istotną część moich badań stanowią bowiem rozważania na temat funkcjonowania i specyficznych ról jakie formy czasownikowe pełnią w ramach języka poetyckiego.

Jako że poezja sama w sobie jest pod względem gramatycznym nader specyficzną formą wypowiedzi, główny materiał porównawczy w mojej pracy stanowi również język poetycki. W części wprowadzającej - charakteryzując system czasownikowy hebrajskiego biblijnego i stosowane metody badawcze - szczególną uwagę poświęcam językowi poezji biblijnej oraz analizom, którym został poddany, wyróżniając metody, jakie okazały się szczególnie cenne w pracy z tak specyficznym materiałem. Kiedy bowiem zauważymy, że język liryki z zasady silnie koncentruje się wokół osoby mówiącego, a nacechowane subiektywnie wypowiedzi są „zasadniczo egocentryczne” - jak opisuje je Tania Notarius (2013:35) - zwrot w kierunku analizy pragmatyczno-dyskursywnej wydaje się najbardziej uzasadniony. W przypadku języka Halewiego pozwala on dodatkowo dostrzec, że omawiane jednostki formalne, jakimi są w tym przypadku formy czasownikowe, poza swoimi funkcjami gramatycznymi, przyjmują równocześnie konkretne funkcje poetyckie, pełniąc dodatkowo rolę środków artystycznego wyrazu w obrębie konkretnych utworów lirycznych.

3. Wyniki

Funkcjonowanie każdej z pięciu odmiennych form omówione zostało przeze mnie szczegółowo w osobnym rozdziale, a przeprowadzone analizy pozwoliły na wyłonienie specyficznych zespołów cech charakterystycznych dla każdej z nich.

Pierwszą omówioną przeze mnie formą jest *yiqtol*. Jej zauważalną cechą dyskursywną jest funkcjonowanie w obrębie wypowiedzi silnie zabarwionych subiektywnie, o charakterze wyraźnie modalnym. Komunikuje troski, nadzieje, żale, prośby i pragnienia - co widocznie koresponduje z biblijnym pierwowzorem. Ze względu na specyfikę gatunku *yiqtol* Halewiego pełni jednak wyraźnie wyspecjalizowaną funkcję. Jej użycia ściśle wiążą się z wymogami poetyckimi. *Yiqtol* pojawia się w inwokacjach, suplikacjach, modlitwach - wyrażając apele lirycznego ja skierowane wprost do boskiego adresata. Jest zatem formą wyraźnie nacechowaną emocjonalnie, o bardzo silnym ładunku illokucyjnym. Co więcej, jej modalny charakter akcentowany jest wyraźnie na poziomie semantycznym, bowiem czasowniki, odnoszące się do ludzkiego doświadczenia (należące do grupy określanej w terminologii gramatyki dyskursu jako *experiential* - wymagające obecności podmiotu doświadczającego) w znakomitej większości wszystkich użyć w obrębie całego badanego korpusu pojawiają się właśnie w tej formie. Dysproporcja taka wskazuje, że użyta jednostka gramatyczna dodatkowo wzmacnia semantyczną wartość czasowników - a zatem część znaczenia przeniesiona jest również na samą formę.

Podobna proporcja - pomiędzy semantycznym charakterem danych czasowników a konkretną formą gramatyczną - daje się zaobserwować również w przypadku *qatal*. Dominującą kategorią gramatyczną charakteryzującą tę formę jest aspekt. Należy jednak podkreślić, że stosując systematykę Bernarda Comriego skłaniam się do wyróżniania nie tradycyjnie dwóch, lecz trzech głównych aspektów gramatycznych: perfektywnego, imperfektywnego oraz aspektu perfekt (który należało by po krótko określić jako odnoszący się do trwających konsekwencji). Tak więc - podobnie jak charakterystyczna dla *yiqtol* modalność łączona jest z czasownikami wyrażającymi doświadczenia - wyraźnie dominujący w przypadku *qatal* aspekt perfekt łączony jest ze statycznym charakterem użytych czasowników. Wyrażenia z wykorzystaniem tej formy

koncentrują się zatem na opisywaniu zaistniałych sytuacji, stanów czy procesów, wyraźnie statycznych. W rzadkich przypadkach forma pojawia się z bardziej dynamicznymi czasownikami, odnosząc się niekiedy do gwałtownych, przeszłych wydarzeń. Jednak nawet wówczas uwaga czytającego koncentrowana jest wokół trwałych, statycznych skutków owych wypadków, nie zaś punktowości samego zdarzenia. *Qatal* Halewiego jest zatem formą o charakterze nieperfektywnym, co stanowi dla jego systemu cechę dystynktywną. Zastosowanie to wyraźnie więc różni się od biblijnego, bowiem - pomimo że forma *qatal* w języku klasycznym również powszechnie wyraża aspekt prefekt - wachlarz jej zastosowań jest daleko szerszy, a częste użycia perfektywne dokonane rozpoznawane są jako dominujące.

W przypadku obu omawianych form cechą charakterystyczną dla języka Halewiego, jest swoiste zawężenie, a zatem wyspecjalizowanie funkcji. Przyczyn takiego zjawiska doszukiwać się można w wymogach, jakim podlega język ze względu na samą specyfikę dyskursu poetyckiego - a zwłaszcza gatunków takich jak suplikacja czy modlitwa. Koncentrują się one bowiem na osobistym, emocjonalnym charakterze wypowiedzi (stąd modalne *yiqtol*) - wznoszone prośby ilustrowane są natomiast za pomocą statycznych opisów sytuacji mówiącego - w sposób oczywisty wypowiedz wolna jest więc od dynamicznej narracji (stąd dominacja statycznych oraz brak wyraźnie perfektywnych użyć *qatal*). Funkcjonowanie *qatal* jest więc u Halewiego również silnie nacechowane poetycko, co funkcjonowanie *yiqtol* - forma używana jest do budowania ekspozycji w danej wypowiedzi lirycznej, tworząc statyczne tło dla dynamicznej, silnie illokucyjnej formy *yiqtol*. Mamy więc do czynienia z zabiegiem poetyckim opartym na wyraźnym kontraście kompozycyjnym, same zaś formy gramatyczne pełnią dodatkowo również funkcję środków artystycznego wyrazu.

Co więcej, statyczny charakter *qatal* wzmacniany jest przez Halewiego poprzez liczne użycia *wəqatal* jako formy towarzyszącej. Czasowniki w formie zależnej pochodzą wówczas zawsze z pokrewnych wobec czasownika wprowadzającego pól semantycznych, uzupełniając, parafrazując bądź wzmacniając przekazywane informacje. *Wəqatal* wyraźnie więc wspiera ilustratywną funkcję *qatal*, podkreślając tym dobitniej statyczny charakter ekspozycji.

Należy tu podkreślić, że takie użycie formy *wəqatal* jest całkowicie nowatorskie. O ile w przypadku dwóch form omawianych powyżej dochodzi do wyraźnego zawężenia i wyspecjalizowania ich funkcji w stosunku do biblijnego pierwowzoru, o tyle w przypadku *wəqatal* mamy do czynienia z całkowicie nowym wykorzystaniem. W języku biblijnym forma ta jest bowiem zawsze silnie nacechowana modalnie, nigdy więc nie wyraża stanów, nie występuje również jako forma zależna od wyrażającego perfekt *qatal*. Co więcej, niezwykle rzadko pojawia się w poezji biblijnej, Halewi natomiast bardzo chętnie korzysta z nadanych jej przez siebie funkcji retorycznych, często gromadząc, grupując i wyliczając bliskoznaczne lub pokrewne semantycznie czasowniki w *wəqatal*, osiągając efekt hiperboli. Zastosowanie owej formy przez Halewiego ma więc jeszcze bardziej niż w powyższych przypadkach wyspecjalizowany charakter a jej funkcja sprowadzona jest całkowicie do funkcji środka artystycznego wyrazu.

Druga forma zależna - *wayyiqtol* - pojawia się w korpusie najrzadziej ze wszystkich pięciu omawianych. Jednak, mimo niskiej częstotliwości, wykorzystywana jest regularnie w sposób równie usystematyzowany, co pozostałe. Pojawia się jako forma zależna wobec *qatal*, co również ma charakter innowacyjny. Podobnie jednak, jak w języku biblijnym, ma charakter silnie narracyjny, pojawia się w odniesieniu do przeszłych, dokonanych wydarzeń, tak więc towarzysząc formie *qatal*, stanowi wobec niej wyraźny element kontrastowy, mimo że - co ciekawe - również w tym przypadku Halewi nader często prezentuje w tej formie czasowniki bliskoznaczne dla czasownika wprowadzającego. Kontrast obserwujemy więc wyłącznie na poziomie gramatycznym - forma *wayyiqtol* koncentruje się bowiem na dynamice i jednorazowości samego zdarzenia, podczas kiedy *qatal* odnosi się raczej do jego następstw. W rzadkich przypadkach, kiedy forma *qatal* używana jest do opisanie bardziej dynamicznych, przeszłych wydarzeń, *wayyiqtol* przyjmuje często charakter peryfrastyczny.

Warto tu zwrócić uwagę, że - hołdując zasadzie kontrastu - Halewi chętnie wykorzystuje na przestrzeni swoich utworów dynamiczne czasowniki użyte w formie *wayyiqtol* (równie chętnie grupowane) jako przeciwagę dla statycznych czasowników użytych w formie *wəqatal*, tworząc efektowną klamrę kompozycyjną.

Forma *qotel*, podobnie jak pozostałe, pełni wyspecjalizowaną funkcję w omawianym systemie. Jej użycia uwarunkowane są w dużej mierze tematycznie. Występuje w

odniesieniu do działań, których sprawcami są siły uniwersalne, jak Bóg, wszechświat, czas czy siły natury. Dokonywane przez nie akty mają więc często charakter ponadczasowy - cechuje je nienaruszalna trwałość lub wieczna powtarzalność.

Takie wykorzystanie formy *qotel* charakterystyczne jest nie tylko dla języka Halewego - jej uniwersalistyczny potencjał manifestuje się wyraźnie w poezji biblijnej - zwłaszcza w Psalmach i Księgach Mądrościowych. Wydaje się, że Halewi świadomie adoptuje ów biblijny wzorzec do swoich utworów, wykorzystując poetycki potencjał formy. *Qotel* jest zatem jedyną formą, której użycia - poza zawężeniem funkcji - nie wskazują na żadne wyraziste różnice względem systemu biblijnego.

Przedstawione wnioski bez wątplenia pozwalają orzec, że język hebrajski Jehudy Halewego funkcjonuje w oparciu o spójny i oryginalny system czasownikowy. W porównaniu do hebrajskiego biblijnego, mamy tu do czynienia z restrykcyjnym ograniczaniem i specjalizacją funkcji pełnionych przez omawiane formy. Są one znacznie bardziej selektywne i podporządkowane ścisłym, pragmatycznym wzorcom narzucanym wyraźnie również przez wymogi poetyckie. Fakt ten szczególnie uwidacznia się w tendencji do zestawiania konkretnych form gramatycznych z określonymi grupami czasowników prezentującymi określony zestaw cech semantycznych. Co więcej, Halewi często dystrybuuje formy według ściśle spolaryzowanego schematu, dzięki czemu uzyskuje kompozycyjny szablon kontrastu, widoczny zarówno w sferze formalnej jak i semantycznej.

- Comrie, Bernard.** 1976. *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge / New York / Melbourne: Cambridge University Press.
- —. 1985. *Tense*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge / New York / Melbourne / Madrid / Cape Town: Cambridge University Press.
- Levinson, Stephen C.** 1983. *Pragmatics*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Longacre, Robert, E.** 1983. *The Grammar of Discourse*. New York and London.
- Notarius, Tania.** 2013. *The Verb in Archaic Biblical Poetry: A Discursive, Typological, and Historical Investigation of the Tense System*. Studies Semitic Language and Linguistics. Leiden / Boston: Brill.
- Palmer, Frank Robert.** 1986. *Mood and Modality*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.